

Huszár Zoltán

AZ OKLEVÉLTŐL AZ ARANYDIPLOMÁIG – EGY NÉPISKOLAI TANÍTÓ EMLÉKEI

Absztrakt

Jelen tanulmány fő célja egy tanítói életpálya bemutatása, Koltai Ferencné Gebhardt Irén népiskolai tanító naplóba rendezett narratív visszaemlékezései alapján, valamint a releváns szakirodalom és levéltári források segítségével, alkalmanként az „oral history”-ra jellemző adatgyűjtés módszerére hagyatkozva megrajzolni hozzá a vizsgált kor történeti háttérét. A feldolgozás, illetve elemzés a mikrotörténetek jellemző csomópontjaira, mérföldköveire koncentrálna próbálja megtalálni a válaszokat a kutatási kérdésekben felvetett problémákra, legfőképpen arra, hogy miként illeszthető össze a naplóban megidézett pálya a kordokumentumokban leírtakkal; mely személyek, helyek és események formálták a narrátor identitását, és azok milyen módon kapcsolódtak egymáshoz.

Kulcsszavak: narratíva; népiskolai oktatás; DGT

Bevezetés

Amikor Koltai Ferencné Gebhardt Irén naplóját először vettem kézbe, nem tudtam lenni, annyira lenyűgözött. A gyöngybetűs írással teleírt, fényképekkel és egyéb dokumentumokkal megtűzdelt oldalak olyan pedagógus életpálya emlékeit idézték fel, amelyek alapján könnyen bele tudtam képzelni magam abba a környezetbe, amelyet a leírt sorok vetítettek elém. Szinte hallani véltem a tanító megnyugtató, szelíd hangját, amely halk határozottságával is betöltötte a gyerekekkel teli népiskolai tanterem falait: hol dicsért, hol talán korholt, de mindig biztatott és simogatott, és közben rendületlenül tanított és nevelt.

Koltai Ferencné Gebhardt Irén 185 oldalas naplója (szövegközi hivatkozásokban Napló) a tanítóképzőben töltött évek és tanulmányok felidézésével kezdődik, és bemutatja annak a gazdag pedagóguspályának a fő momentumait, amely 1932-ben a Bostai Róm. Kat. Elemi Népiskolában kezdődött, és 1970-ben a pécsi Köztársaság téri Általános iskolában zárult. A visszatekintés, amelynek a végére 1984-ben tették ki a pontot, olyan éveket vetít elénk, amelyekben az emberi sorsok legmélyebb, legsötétebb bugyraitól az eufóriáig – zsidótörvények, világháború, felszabadulás, kitelepítések, 1956 és a forradalom, majd az azt követő megtorlások, a szocialista rend megszilárdulása és virágzása – mindent átélte a környező társadalom.

Az a kézzel írt írásmű, amit a szerző maga naplónak nevez, műfaját tekintve inkább emlékirat jellegű, hiszen a benne leírtakat a pályája lezárását követően, emlékeire és összegyűjtött – primer és szekunder – forrásanyagira támaszkodva örökítette meg. Klaszikus mikrotörténet, amelyben beszédes fotók, újságcikkek, a történetben megjelenő szereplők írásos megnyilvánulásai – képeslapok, levelek, óralátogatási jegyzőkönyvek, ünnepi beszédek – árnyalják a személyes emlékeket. Élettörténet, amely hagyományos

felfogásban (Birne, 2010) mérföldkövek – pályaválasztás, házasság, más családi események, válás, vallási és ideológiai meggyőződés – köré rendeződik. Személyes narratíva, amelyben a narrátor és a főszereplő ugyanaz a személy, ennél fogva felvet dilemmákat, kérdéseket: A történet az életpálya minden eseményére kiterjed? Nincsenek benne kihagyások? Ha vannak, azok mennyire fontosak? Vajon a narrátor – vagy ebben az esetben a krónikás – szándékosan hagyta ki őket, mert azt gondolta, nem játszottak fontos szerepet az elmondott vagy leírt történetben? Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, amely a személyes történetek, visszaemlékezések természetében rejlik: hogy időben és térben korlátozottak, és az események, helyek és emberek leginkább úgy jelennek meg, ahogy a narrátor emlékezetében élnek (Bruner, 2004; Horsdal, 2012).

Gebhardt Irén naplója kézzel fogható bizonyítéka annak, hogy a jelen és a jövő a múlt gyermekei. Miután megszületünk, állandó mozgásban vagyunk, és ez a mozgás nem csak időleges, hanem térbeli is: otthonunkat elhagyva új helyekre kerülünk, és vannak helyek, ahová időnként vissza is térünk (Bruner, 2004). Sokak szerint ez az intrikált természet az, ami nehezé teszi az életutak felidézését, és az a tudat, amely a mesélő fejében mindvégig ott motoszkál: a legmélyebb énemet osztom meg másokkal (Birne, 2010). Az, aki ezt mégis megteszi, tisztában van azzal, hogy a jelen nem egyenlő a múlttal, és nem fog megismétlődni a jövőben (Gusdorf, 1980). Többek között ettől lesz annyira értékes minden személyes visszaemlékezés.

Gebhardt Irén naplójának lapjait korok, események, helyek és emberek töltik ki, amelyek szoros kapcsolatban állnak egymással, és elhosszabbítják a múltat a naplót kézben tartó személy jelenébe, megtűzdelve olyan adatokkal, amelyeket a szakirodalom kapaszkodóként kezel a narratíva személyes vonatkozásai közepette (Sugrue, 2012).

Jelen kutatás, kihasználva a minden szempontból unikális forrás ajánlotta lehetőségeket, a narrátor személyén túl azokra a helyekre, emberekre és eseményekre irányult, amelyek a középpontba helyezett pillér, a tanítónői lét szempontjából meghatározónak bizonyultak a napló lapjain rögzített élettörténetben, különös tekintettel a népiskolai és a DGT (Dunagőzhajózási Társaság) társulati iskolájában töltött évekre. A dolgozat másik fő célja az volt, hogy, ha csak vázlatosan is, megrajzolja a narratíva kortörténeti hátterét.

1. kép: Koltai Ferencné Gebhardt Irén naplójának első oldala

Forrás: Napló, 1984, p.1.

Kutatási módszertan

Adatgyűjtés, források

A kutatómunka alapjául szolgáló forrásról egy véletlenszerű beszélgetés alkalmával szereztem tudomást a naplót megíró Koltai Ferencné Gebhardt Irén ugyancsak pedagógus fiától, az azóta elhunyt Koltai Pétertől. A kutatási témámról, a DGT-ről beszélgettünk, és megemlítette, hogy a szülei DGT tanítók voltak, és tanítói életútjukat édesanyja egy naplóban dokumentálta. Természetesen azonnal felkeltette az érdeklődésemet, és nagyon örültem, amikor Koltai Péter fia, Dr. Koltai Zoltán, a Pécsi Tudományegyetem oktatója felajánlotta, hogy PhD dolgozatom megírásához rendelkezésemre bocsátja a naplót, aminek nagy hasznát vettem a DGT iskolákról szóló fejezet megírásában.

A történelmi és szociális háttér megrajzolásához a Magyar Nemzeti Levéltárban e témakörben fellelhető anyagokat használtam, illetve a vonatkozó szakirodalomból emeltem ki a téma szempontjából fontos részleteket. A leggazdagabb „segédforrásnak” mégis azok a beszélgetések bizonyultak, amelyeket családtagokkal, Gebhardt Irén gyermekeivel – az ugyancsak pedagógus Szendrőiné Koltai Judittal és Dr. Koltai Dénessel folytattam – és amelyeket azóta személyes „oral history” adatbankomban őrzök.

Kutatási kérdések

Egy életpályát bemutató, narratív forrás feldolgozásánál szinte automatikusan felmerül a történelemmel foglalkozó emberben a kérdés: Hogyan illeszkedett a narrátor életpályája abba a társadalomba, amelyben élt? Milyen volt a naplóban megidézett korok iskolája, kik voltak azok, akik az oktatást bármilyen módon formálták, alakították? Melyek voltak azok az események, amelyek, bár nem voltak részei a napi rutinnak, mégis megkezdhetetlenek voltak egy népiskolai tanító életében? Hogyan jelenik meg az élettörténetben és a valóságban az a mikrokörnyezet, amelyet a család, tágabb rokonság, baráti kör alakít? Hogyan hatottak egymás életútjának az alakulására a narratívában megidézett, illetve a narrátorhoz szorosan kötődő, adatközlőként megjelenő szereplők?

Ennek megfelelően három, gyakran összefonódó témakör köré csoportosítottam a feldolgozást: helyek, emberek, események.

Adatfeldolgozás

Ahhoz, hogy kutatási kérdéseimre megtaláljam a válaszokat, újra és újra el kellett olvasnom a naplót. Ez segített abban, hogy a három, narratív történetben legfontosabbnak ítélt csomópontot (Brine, 2010; Bruner, 2004) útmutatóként használva a levéltári, történelmi és oral history forrásokban azonosítsam a kortörténelmi háttér megrajzolásához szükséges elemeket. Mivel az emberek elválaszthatatlanok az eseményektől és a helyektől, a tértől, amelyben megjelennek, és amelynek részeivé válnak, időnként elkerülhetetlenül összemosódott a három kategória. A hely nem egyszerűen földrajzi fogalom, hanem egy szövevényes valami Bruner (2004, p. 703) szerint, míg Horsdal (2012) azt emelte ki, hogy a benne élőkkel és történéseivel együtt hatással van tevékenységeinkre, formálja személyiségünk különböző aspektusait, énjait. Mindez váratlan, gyakran beláthatatlan következményekkel járhat, és új mederbe terelheti életünket: egy egészen jelentéktelennek

tűnő dolog is elindíthat valamit, ami visszafordíthatatlan folyamatokat von maga után (Larsen-Freeman, 1997). Hasonlóra hívja fel a figyelmünket Wheatley (1993) megállapítása, amely szerint a változás mindig külső hatások eredménye. Ennek következtében a feldolgozás folyamán megfogalmazódott bennem az igény, hogy a történeti forrásokban azonosítsam ezeket a „külső hatásokat” is, és hozzárendeljem őket a naplóban kronologikus sorrendben megjelenő eseményekhez.

A népiskolák korszaka Magyarországon (1868 – 1948)

A kiegyezést követően a liberális politikai berendezkedés részeként az Eötvös József-féle népiskolai törvénynek – 1868. évi XXXVIII. tc. „a népiskolai közoktatás tárgyában” – meghatározó szerepe volt a magyarországi műveltségi viszonyok javításában, és a korabeli Európában is élenjárt korszerű szellemiségével és intézkedéseivel (Mészáros et al., 2003).

Megjelenése idején, korabeli becslések és felmérések alapján, Magyarországon a tan köteles gyerekek kb. 48%-a járt iskolába. A törvényi kötelezettségnek és a szankcionálásnak köszönhetően ez az arány 1872-re 55%-ra, 1896-ra 79%-ra, 1913-ra 93%-ra nőtt. (Mészáros et al., 2003).

Baranyában 1869-ben, egy évvel az Eötvös-féle törvény életbe lépése után 397 népiskola működött, ebből 369 felekezeti, 3 községi elemi iskola volt. A királyi tanfelügyelő 1876. évi beadványában már 68 olyan iskolát sorolt fe, amelyben az 1 tanítóra jutó diákok száma, változásért kiáltva, meghaladta a törvényben előírt számot (Krisztián, 2009).

Baranya megyében ezt a problémát enyhítették valamelyest a DGT megjelenésével nyíló új típusú, ún. társulati népiskolák, amelyeket a DGT tartott fenn a bányászcsaládok gyermekei számára, az esetek többségében jelentősen jobb infrastruktúrával, felszereltséggel és oktatói ellátottsággal, mint ami a kor többi iskoláját jellemezte (Huszár, 2009; 2022). 1895-től a II. világháború végéig ilyen iskolák működtek a DGT bányaterületein Pécsbányatelepen, Pécs-Szabolcson, Vasason és Somogyban.

A két világháború közötti időszakban Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter tevékenysége eredményezett példaértékű fejlődést a magyarországi népiskolai fejlesztési programban. Klebelsberg oktatási és művelődési politikával, tudással és kultúrával akart a magyarság számára ún. „*kultúrfölény*”-t biztosítani a környező országokkal szemben. Ezt az elképzelést a kormány és az országgyűlés is támogatta (Glatz, 1990; Ormos, 1998). A miniszter a közeli országok – Ausztria, Németország – elemi iskolai rendszerére hivatkozva már 1926-ban a nyolcosztályos népiskola bevezetése mellett agitált, kiemelve, hogy a képzetesebb munkaerő kelendőbb a munkaerőpiacon, jobb minőségű termékeket tud előállítani és „*Csak az olyan nemzetnek a tömegei dönthetnek öntudatosan sorsukról, amelyeknek megvan ehhez az intelligenciájuk.*” (Klebelsberg, 1926, p. 266). Próbalkozásai ellenére a nyolcosztályos elemi iskolai rendszert – a gazdasági világválság okozta költségvetési helyzet miatt – neki nem sikerült bevezetni.

Az oktatásügy területén e vonatkozásban az 1940. évi XX. tc., „*az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról*” hozott jelentős változást: előírta a Klebelsberg által már korábban szorgalmazott nyolcosztályos népiskolai tanításra való áttérést felmenő rendszerben. A háborús költségvetés közepette ez az elképzelés továbbra is csak szervezési

szinten valósulhatott meg (Mészáros et al., 2003). Az igazgatók, bár megszervezték a VII. és VIII. osztályokat, tanfelügyeletnek címzett jelentéseikben kiemelték, hogy az 1940-41. tanévre tervezett hetedik osztályok beindításához „*sem elegendő tanerővel, sem tanteremmel nem rendelkezünk, sőt, a nagyszámú katonai behívás folytán népiskoláinkban a tanítást csak váltakozó tanítási rendszer bevezetésével és ideiglenes kisegítő tanerők alkalmazásával tudjuk elkezdni.*” (MNL OL Z 1481 60 cs. 70 t. 16667/é. jelentés).

Az 1941-42-es tanévre valamelyest javult a helyzet: iskolánként már csak 1-1 tanerő hiányzott (MNL OL Z 1481/61), és az iskolák – a társulati iskolákat is beleértve – eleget tettek a nyolcosztályos népiskolai rendszerre történő átállási kötelezettségnek. Mindez egybeesik annak a véletlen találkozásnak a naplóbeli leírásával, amelynek eredményeként Koltai Ferenc és felesége, Gebhardt Irén a somogyi társulati iskolába került (Napló, 1984, pp. 73-76), ahol nemcsak gyökeret vertek, hanem – a naplóban leírtak és a bemutatott dokumentumok alapján nyugodtan kijelenthető – a közösség szellemi vezetőivé is váltak.

1942-ben, tehát a Koltai házaspár somogyi ténykedése idején Baranyában a 395 népiskolából 219 volt a római katolikus népiskola, ehhez jött a 4 társulati iskola, amelyekben összesen 716 tanító 638 tanteremben 33 263 tanulót oktatott (Bernics, 1985).

A II. világháború, mint mindenre, az oktatásra, így a népiskolákra is rányomta a bélyegét, majd az 1945-tel kezdődő „új világ” nemcsak az iskolák, hanem a tanítók életében is gyökeres változásokat eredményezett.

A legnagyobb változás még a bányatelepi iskolában érte Gebhardt Irént. Az országgyűlés 1948. június 16-án fogadta el az 1948. évi XXXIII. törvénycikket a nem állami iskolák, köztük az egyházi és társulati fenntartású iskolák államosításáról. „*Kialakult az új iskola-típus, általános iskola elnevezéssel. Új tantervek, új könyvek jelentek meg, és új nevet kaptak a származás alapján történő besorolás kategóriái: munkás, paraszt, értelmiségi, egyéb... Sok helyen az „igazgató pajtás”, „tanár pajtás” megszólítás járta, és új tevékenység vette kezdetét: megindult a (politikai) agitáció*”, olvashatjuk a naplóban (Napló, 1984, p. 146). Az iskolák, a társadalommal együtt, új világrendben folytatták küzdelmüket a „kiművelt emberfők” kineveléséért.

A mikrotörténet pillérjei a szubjektív emlékezet tükrében

Helyek

Senki sem választhatja meg a szüleit, sem a családot és a helyet, amelybe beleszületik, ugyanakkor, jó esetben, maga dönthet arról, hogy felcseperedve mit akar kezdeni az életével. Kivéve, amikor valaki vagy valami – egy külső körülmény – közbeszól. „*Gyermekorvos szerettem volna lenni, de nagyapám megértette velem, hogy olyan pályát kell választanom, hogy hamar kenyér legyen a kezemben*”, írja Gebhardt Irén a naplója elején (Napló, 1984, p. 3). Így került a pályaválasztás előtt álló lány a Pécsi Róm. Kath. Tanítóképző Intézetbe, ahol harmadévesen, 1931-ben pécsi létére, bentlakó lett, mivel nagyapja, aki szülei halála után nevelte, a második tanév végén elhunyt. Helyek vonatkozásában a személyes tragédia a lehető legnagyobb veszteséget vonta maga után: „*Mindent megkaptam, csak ami a legfontosabb lett volna, otthonom nem volt többé*” (Napló, 1984, p. 3). Mindez jelentős életforma változással is járt. Az ifjú tanítónő jelölt augusztus végétől a tanév végéig egy térben

és időben, de még életmódban is szigorú kertek közé szorított helyen élte végig a tanulóéveket. Bár az otthon utáni vágyódása nem nagyon csitult, alkalmazkodott az új körülményekhez: a kezdeti nehézségektől – „*a szünetekben hol itt, hol ott voltam meghívott vendég, de ez nagyon rossz érzés volt számomra*” (Napló, 1984, p. 4) – eljutott odáig, hogy naplójában kijelenti: „*Szerettem az internátusban lakni.*” Ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy „*a távolság megszépíti az emlékeket, ahogyan a lenyugvó nap sugarai is rózsaszínűre, égő aranyra festik a legszürkébb eget.*” (Napló, 1984, p. 4).

Ezen a ponton talán érdemes eltűnődni azon a kérdésen, amelyet Birne (2010, p. 31) a következőképpen vetett fel: Mennyire határozzák meg az életünket a struktúrák (például az oktatási rendszer, amelyben tanulunk), és milyen mértékben tudjuk mi magunk befolyásolni azt, hogy valami megtörténjen? Gebhardt Irén, ha nem is érezte igazi otthonának a tanítóképzőt és az internátust, megszerette mindkettőt, és olyasmire lelt, ami egész későbbi pályafutását meghatározta: példaképekre. A naplóbekezdések alapján bizonyosnak tűnik, hogy ebben a környezetben a leendő tanítónő megtalálta azt, amit Bruner (2004) a szabályok közé szorítottságával együtt megbocsátónak és biztonságosnak nevez. Ezt Gebhardt Irén naplóbejegyzése is alátámasztja: „*Tanítónő lettem! Búcsút vettem mindentől és mindenkitől, ami addig biztonságot jelentett számomra.*” (Napló, 1984, p. 8.)

Bár a zárda „*nagy tölgyfakapuja bezárult*” mögötte, előtte feltárult egy sokkal nagyobb tér: „*az élet a maga kérlelhetetlen nehézségeivel.*” (Napló, 1984, p. 11.) Kisebb-nagyobb kitérők után jött a következő állomás, Bosta, amely nyolc éven át, 1932-1940-ig jelentette az otthont és munkahelyet a fiatal tanítónő életében: „*végre lett egy hely ezen a világon*” ahol szükség volt rá (Napló, 1984, p. 15).

Ebben az új világban két olyan hely volt, ami igazán számított: az iskola és a tanítói lakás. „*Nagy udvara volt az iskolának, de sehol egy növény, sem fa, sem virág... A kerítés is elég rozoga volt, és az alacsony kávájú kerekeskúton is látszott, hogy nagyon régi már.*” (Napló, 1984, p. 16). Az igazi öröm akkor érte, amikor az iskola gondnoka, Mihály gazda kinyitotta előtte élete első, egy konyhából és egy gerendás mennyezetű szobából álló lakását. A mellette lévő helyiség volt a tanterem, két kicsi ablakkal, amelyen „*bemosolygott a reggeli napsugár a padokban ülő 40 kis tanulóra.*” (Napló, 1984, p. 16). Az osztatlan osztályteremben az első sorokba az első osztályosok kerültek, az utolsó padokba a negyedikese. Ekkor írta meg Gebhardt Irén első – utólag a naplójába is bekerült – tanulói névsorát, és pontos leírást adott az iskolai napirendről. „*Mire kivilágosodott, már ott sorakoztak a facipők. Sáros lábbal senki sem lépett a tanterembe.*” (Napló, 1984, p. 18). Egy óra megszakítással délután is volt tanítás, gyakran petróleumlámpa mellett, mert „*olyan jól éreztük magunkat, hogy senki sem akart hazamenni.*” (Napló, 1984, p. 18). Gebhardt Irén iskolája rövid idő alatt központi szerepet töltött be Bosta életében. A szülők is megszerették. Havonta körbe meszelték a tanterem falát. Padot súroltak, ablakot tisztítottak, s pár év alatt olyan szép lett az eleinte kopár udvar, hogy a „*híre messze járt*”. (Napló, 1984, p. 19). De magukkal hozták minden gondjukat-bajukat is, és a tanítónő, emlékezve képzős példaképeire, mindenben igyekezett nekik segíteni. Kérvényeket írt helyettük, leveleket távoli szeretteiknek, sebeket kötözött, látogatta a betegeket, nyári munkák idején vigyázott a gyerekekre. Pedig kiegészítő tanító helyettesként Gebhardt Irén még díjazást sem kapott. Egy év elteltével azonban segédtanító lett, 80 pengő havi fizetéssel és azzal az ígérettel,

hogya ha „*jól dolgozik, véglegesített tanító lehet, és a fizetése akkor 114 pengőre emelkedik*”. (Napló, 1984, p. 24).

A helyek valóban fontos, emberformáló szerepet játszanak az életünkben. Naplójában Gebhardt Irén az „*én falum*”-ként emlegeti Bostát (Napló, 1984, p. 43). Részletes leírást ad a falu ünnepeiről és a lakosságot érintő eseményekről, amelyeknek gyakran maga is formálója volt. „*Megelégedett, boldog emberként éltem Bostán*”, írja. „*Sok örömet találtam a munkámban. Olyan volt számomra a falu, mint egy nagycsalád*” (Napló, 1984, p. 47)

Míg Bosta szinte csak örömet tartogatott a fiatal tanítónő számára, a következő, mér-földkőnek számító hely az öröme mellett megismertette a feldolgozhatatlan bánattal is. 1935-ben a pécsi székesegyház Corpus Christi kápolnájában házasságot kötött Koltai Ferenc garéi kántortanítóval (Napló, 1984, p. 48), így, bár továbbra is Bostán tanított, férje tanítói állomáshelye, Garé lett a második otthona. Itt született meg 1936. június 17-én az első gyermeke, Judit, aki „*rövid idő alatt a két falu, Garé és Bosta dédelgetett kedvence lett*”, és 1938-ban itt született meg Miklós is, akit öt hónapos korában veszített el (Napló, 1984, pp. 50-57).

Mivel az amúgy is apró Bostán a tanulók száma évről-évre csökkent, az 1937-38-as tanévre már csak 18 gyerek maradt az iskolában (Napló, 1984, p. 58).

Végül egy véletlen találkozás nyitott új fejezetet a fiatal tanító házaspár életében, amelynek következtében 1940-ben mindketten a Somogybányatelepi Székesegyházi Iskola tanítói lettek. „*Az újév utáni nap délelőttjén megérkezett Pécsről a teherautó, amit a DGT vállalat küldött értünk*”, és ezzel együtt új, aggodalommal teli kérdések vertek tanyát a még mindig fiatal, de már tíz éves tapasztalattal rendelkező tanítónő szívében: „*Milyen lesz az új életünk? Hogyan alakul a sorsunk? Nehéz lesz-e megszokni az újat?*” (Napló, 1984, p. 75).

Arról, hogy milyen viszonyok fogadták őket a pécs-somogyi iskolában, a személyes visszaemlékezésen túl a vonatkozó szakirodalomból és a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött dokumentumokból kapunk betekintést.

Az 1898-ban beindított iskola jogilag a római katolikus egyház felügyelete alá tartozott, a fenntartás terheit azonban kegyúri teherként a DGT-re hárították (Hámori & Vókó, 2006; Huszár, 2022).

A társulati iskolák gondnokának, Borsy Jenőnek írt tanfelügyelői jelentésből tudható, hogy 1940-ben, amikor a Koltai házaspár megérkezett, a község külterületén található 3 tantermes uradalmi iskola 3 tanerővel működött (MNL OL Z 1481 62).

A tanítói szolgálati lakásáról a következőket olvashatjuk a naplóban: „*Nagyon szép, kényelmes. Három egymásba nyíló szoba. Télen is lakható, fűthető, tágas, duplaablakos veranda. Hosszú folyosó, ahol még rollerezni is tudtak a gyerekek! Villanyvilágítás, vízvezeték, tágas nyári konyha! A fáskamrában az összeaprított tűzifa szépen sorba rakva, a nagy szenneládában a sok szén bekészítve várt reánk. Volt konyhakert, gazdasági udvar, ólak, gyümölcsfák és három hatalmas diófa is. Minden, minden! Nagyon boldogok voltunk!*” (Napló, 1984, p. 76). Összehasonlítási alapként egy 1915-ös adatot sikerült találni a levéltári iratok között, de ez megerősíti azt a képet, amelyet Gebhardt Irén leírásából megismerhetünk:

1. táblázat: Társulati tanítók lakásviszonyai az 1915. évben

Iskola	Tanító/nő neve	Szoba	Előszoba	Folyosó
Pécsbánya	1. Haffner Vilmos ig.	4	1	-
	2. Werb Károly	3	1	-
	3. Jekl Antal	3	-	1
	4. Varajti Károly	3	-	1
	5. Scheszták	3	1	-
	6. Leordinai Ilka és Leordinay Dominika	3	1	-
Szabolcs	1. Wolf Mihály ig.	4	-	1
	2. Ambruszt Antal	2	1	-
	3. Veják	4	1	-
	4. Lóhr Károly	2	1	-
	5. Székely István	2	1	-
	6. Polácsi János	2	-	1
Somogy	1. Henits Elvira	2	-	-
Vasas	1. Kiesz Ferenc ig.	4	1	-
	2. Payer Tóbiás	3	1	-
	3. Kollár tanítónő	2	-	-

Forrás: MNL OL Z 1481 62

Az iskolagondnokság 1939-ben készített „A mecsekszabolcs-bányatelepi székesegyházi urad. Róm. Kath. iskola költségvetése” (MNL OL Z 1481 60) alapján megközelítően pontos képet tudunk alkotni arról is, hogy a szolgálati lakás rendelkezésre bocsátásán túl milyen költségekkel járt a második világháború első évében egy tanító alkalmazása:

2. táblázat: Egy társulati tanító alkalmazásának költségei 1939-ben

Fizetés	2.370
Utazási költség	13,40
Nyugdíjjárulék	163,20
Fizetés utáni nyugtab(élyeg). ill(eték)	13,28
Szénilletmény	228,20 (70 q)
Szénilletmény fuvarozása	21,60
Hintó fuvarok	7,20
Összesen	2.816,88 pengő

Forrás: MNL OL Z 1481 60 alapján

A tanító házaspár legnagyobb boldogságára 1940-ben új taggal bővült a család: megszületett Péter fiúk (Napló, 1984, p. 111). Örömet bizonyára beárnyékolta a háború és az a körülmény, hogy miután kinevezett bostai állását feladta a társulati iskoláért, két tanéven keresztül helyettes tanítóként a somogyi községi népiskolában tanított katonai szolgálatra bevonult kollégája helyett. Erről a naplójában is vall (Napló, 1984, p. 87), de a közlést a leánya, Koltai Judit is megerősítette. Kinevezett tanítói állást 1943-ban kapott ismét, akkor már a DGT által fenntartott iskolában. Ehhez azonban ismét le kellett tennie a hivatali esküt, amiről a kir. tanfelügyelőség állított ki igazolást (Napló, 1984, p. 82). Arra, hogy

ez a körülmény milyen hatással volt rá, így emlékezik: „*Milyen megnyugtató, boldog érzés volt, hogy újra, mint véglegesített tanítónő folytathattam addigi munkámat.*” (Napló, 1984, p. 102). A Koltai-Gebhardt házaspár – a korabeli források és a napló alapján – a bányatelepi iskolának nemcsak magas szakmai szinten tevékenykedő tanítója lett, hanem iskolán kívüli közösségi tevékenységükkel a település lakóinak, kiemelkedő kulturális, szellemi vezetőjévé is vált.

Ebben az időszakban már nemcsak a bányamunkások gyermekei tanulhattak a társulati iskolában, hanem a település bármely tanköteles gyermeke. Így a római katolikus vallású diákok mellett református, evangélikus, bapista, görögkeleti, izraelita, görögkatolikus vallású tanulók is látogatták a DGT iskolát (Hámori & Vókó, 2006).

Bármilyen népszerűnek tűnt is a somogyi társulati iskola, egy évvel a házaspár érkezése előtt, az 1939 májusában odalátogató kerületi tanfelügyelő súlyos hiányosságokat észlelt az épületen. „*A tanterem sötétek és célszerűtlenek. A padok rozogák, és a tanterem tisztántartását megakadályozzák. Új és a pedagógiai elveknek megfelelő épületre és padokra van sürgősen szükség.*” (MNL OL Z 271 84). Ebben az időszakban már napközi otthon is működött Somogyon, amelynek a fenntartása és a működtetése szintén a DGT kötelezettségei közé tartozott (MNL OL Z 1481 61).

E vonatkozásban az 1942–43-as tanév hozott változást. 1942 júniusában Koltai Ferenc I-nek¹, aki – bár nem volt kinevezett vezetője az iskolának – az igazgatótanítói teendőket gyakorlatilag ellátta, gondoskodnia kellett az új iskolai törvény alapján beindításra kerülő nyolcadik osztály elhelyezéséről (Lásd: 1940. évi XX. tc.). Az iskolagondnoksághoz írt levele (MNL OL Z 271 84), kiegészítve azzal a jegyzékkel, amelyen Dr. Taksonyi János plébános 1941 júniusában egy szabolcsi osztályterem berendezéséhez igényelt bútorokat és felszerelési tárgyakat (MNL OL Z 271 84), pontos képet ad arról, hogy milyen eszközökre volt szükség egy osztályterem berendezéséhez az 1940-es évek elején egy viszonylag jól támogatott iskolában, 48 fős osztálylétszámmal számolva:

Bútorzat:

- 24 db pad, kétülékes, 0 distanciájú, keményfa írólappal és talpazattal. Hossza: 1 m.
- 1 db dobogó, méret: 160 x 120 cm, magassága 15 cm, puhafából
- 1 db asztal, méret: 110 x 70 cm, kétfiókos
- 2 db szék (az asztalhoz)
- 1 db kétajtós szekrény, polcos
- 1 db tábla, lábak nélkül, falra felerősítve
- 1 db mosdószék, tállal, kannával, 3 db ivópohárral
- 1 db kályha, kályhaellenző, szeneskanna, lapát, piszkavas, fejsze (a kamrában)
- 1 db négyes fogas a tanító részére (rozsdamentes fémfogakkal)
- 1 db tanteremhőmérő

¹ A két Koltai Ferenc - I, II. - tanító között nem volt családi kapcsolat, csupán névrokonok voltak. Koltai Ferenc II. volt Gebhardt Irén férje. A sors kiszámíthatatlansága folytán kerültek egy iskolába Somogyon és egymás melletti tanítói szolgálati lakásokba. Szendrőiné Koltai Judit közlése. Köszönet érte. H. Z.

- 3 db köpőcsésze (higiénikus)
- 50 db tintásüveg, 48 a padokba, 2 a tanítói asztalba, DGT minta szerint
- 1 db lábtörlő és kaparóvas
- 1 db 48 fogú fogas, a falra felerősítve a tanulók részére

Felszerelési tárgyak:

- 1 db iskolai feszület, 40 cm nagyságban
- 1 db népiskolai címtábla 45-60 cm nagyságban, zománcozott, „Székesegyházi Uradalmi róm. kat. Elemi Népiskola” címmel
- 1 db magyar nemzeti zászló
- 1 db gyászlobogó
- 1 db zászlótartó (vasból) falra erősítve
- 1 db métermértékek gyűjteménye (Bopp-féle)
- 1 db Baranyavármegye térképe, vászonra felvonva, lécezve
- 1 db „A légy az egészség veszedelme” vászonra felvonva, lécezve és szöveggönyvvel
- 1 db „Amit a kutyáról tudni kell” vászonra felvonva, lécezve és szöveggönyvvel
- 1 db „Az alkohol káros hatása” vászonra felvonva, lécezve és szöveggönyvvel
- 1 db „Hiszekegy” falikép
- 1 db „Himnusz” falitábla lemezen
- 1 db magyar címer, lemezre vonva

Nyomtatványok:

- 15 db Értesítés az iskolából kilépő tanköteles gyermekről
- 15 db Elbocsátó
- 75 db egyéni lap
- 1 db haladási napló, 1 külív + 16 belív, fűzve
- 1 db mulasztási napló, 1 külív + 6 belív, fűzve
- 1 db anyakönyvi napló, 1 külív + 20 belív, bekötve
- 1 db felvételi napló, 1 külív, 20 belív, bekötve
- 1 db leltári napló
- 1 db szobaleltár
- 2 db egyesített szakleltár
- 2 db tananyagbeosztás
- 2 db órarend
- kölcsönkönyvtári pénztári nyilvántartás, 2 külív
- kölcsön-tankönyvtár leltári napló, 1 külív + 5 belív
- kölcsönzési jegyzék, 1 külív + 1 belív

- 2 db iratgyűjtő
- 25 db mulasztási kimutatás
- 25 db intés
- 2 db kimutatás a beíratási díjakról
- 2 db jelentés a „Madarak és fák napja”-ról
- 2 db jelentés a fásításról
- 2 db évi jelentés
- 2 db látogatási jegyzőkönyv
- 5 db költségvetés
- 4 db zárszámadás
- 50 ív gépírópapír
- 50 ív vékony átütőpapír (másolatnak)
- 50 db boríték
- 25 db boríték, nagyobb
- 10 db írógép indigó
- 1 db írógépszalag (13 mm)
- 1 db gépradíró
- Néptanítók Lapja és Nemzetnevelés megrendelése az iskola részére

Ahhoz, hogy a fejlődés mértékét érzékelni tudjuk, érdemes mindezt összevetni a szerény leltárral, amely az első, pécsbányai társulati iskola berendezései tárgyairól készült 1891-ben: 10 db támlás hátulésű külön-külön kihúzható egyenként 2,16 m hosszú pad 40 üléssel; 1 db faszék (katonai beszállásoláskor eltűnt) (valószínű az I. világháború alatt. H. Z.); 1 db nagy fekete vonalazott tábla, fal, láncon függő; 1 db támalakú asztal, elzárható kettős fiókkal; 1 db dobogó (Huszár, 2009).

Mindez hatalmas változást jelentett Gebhardt Irén számára a kiüresedő, szívének mégis oly kedves bostai iskolához képest. *„A karácsonyi színdarab rendezése, az utolsó tanításai nap, a búcsú a gyerekektől, a bostai és garéi kedves ismerősöktől az egész falutól nagyon nehéz volt, de a jövőnk érdekében így kellett lennie, nem tehattünk másként”*. (Napló, 1984, p. 74). Ez az egyetlen mondat szemléletesen alátámasztja azt, amit a szakirodalom ekképpen összegez: Az emlékezet okokat rendel az érzelmek mellé, így segíti feldolgozni, megérteni a változást (Surgue, 2012), és megvilágítva a választások háttérében álló indokokat, lehetővé teszi a narrátor számára saját, belső állapotában az eligazodást és az elfogadást (Loveless, 2012). Koltai Ferencné Gebhardt Irén esetében egy korszak zárult le, amikor elhagyta Bostát, amelyről részletes zárszámadást készített naplójában. Név szerint sorra vett minden egyes kisdiaát, akit a faluban töltött nyolc év során tanított, megvalósítva azt, ami mai, elektronizált világunkban is nehéz vállalkozás: a szárnyai alól kikerült tanulók „nyomonkövetését”. Negyvenegy bostai tanítványáról írta le, hogy *„mi lett belőlük, hogyan alakult az életük, a sorsuk”* (Napló, 1984, pp. 83-85).

A somogy-bányatelepi évek emlékei között, noha továbbra is minden tanítványát megemlítette a naplójában, nem annyira a gyerekeké, mint az emlékezetes eseményeké a főszerep: kirándulásoké, vásároké, színelőadásoké, leányegyesületi programoké, közös nyaralásoké, naplóhoz illően mind-mind pontos dátumhoz kötve, fotókkal, meghívókkal, újságkivágásokkal dokumentálva.

A környezet, a környezethez való tartozás, a helyi tradíciók mind-mind fontos szerepet játszanak életünkben. Hatással vannak tevékenységeinkre, és ami ennél is fontosabb, különböző énjeinkre (Horsdal, 2012). Míg Gebhardt Irén kapcsolatait Bostán inkább a családiasság, jószomszédság jellemezte, Somogyban a tanítói én kitágult, helyet adva maga mellett a népművelőnek, mi több, a szociográfusnak, aki élénk érdeklődést mutat a bányatelepen lakók életkörülményei iránt, és hű krónikásként meg is örökíti azokat.

Pécs-Somogy 1949-ig maradt a házaspár otthona. És ahogy a társadalom is átmeneti időket élt, Gebhardt Irén életpályájában is átmenetet képezett a következő, 1949-1950-es tanév. A sors ajándékként, talán, hogy a népiskolák korszakától és a szeretett társulati iskolától a búcsú ne legyen olyan nehéz, egy évre a korábbi DGT-iskola, a Pécsbányatelepi Általános Iskola tanítója lett. Innen indult tanítói pályája két utolsó állomására, a már szocialista szellemben működő pécsi Petőfi Utcai Általános Iskolába (1950-1969), majd egyetlen évre a gazdag életpályát lezáró pécsi Köztársaság Téri Általános Iskolába (1969-1970). A napló tanúsága szerint azonban csak a kor változott, a tanítónő szellemisége nem: fiatalos, gyermekközpontú lendülete a nyugdíjazásáig kitartott. Legfiatalabb gyermeke, Dénes így írt erről abban az írásban, amit egy meg nem jelent könyvben előszónak szánt: *„Anyá hivatásszerűen tanított. Nagyon jól. Élete során több mint 1200 bizonyítványt állított ki és írt alá... Az számított neki, hogy a gyerekek az iskolában szerették és a szülők tisztelték. És mi hárman, a saját gyerekei voltunk céljai az életének.”* (Koltai, 2009).

Ezzel el is jutottunk a narratívák következő alappillérehez, a helyeket étellel megtöltő személyekhez.

Emberek

Egy életút felidézésénél, az emlékek dokumentálása során jellemzően kétféle ember rajzolódik ki a visszatekintő emlékezetében: azok, akikre szeretettel gondol vissza, mert segítettek, támogatták, és ezzel meghatározó szerepet játszottak annak a személyiségnek a megformálásában, akivé az életútja alatt vált, és azok, akik inkább hátráltatták, esetleg megsebeztek. Koltai Ferencné Gebhardt Irén naplójában inkább az elsöre találunk példákat, megerősítve azt a szinte közhelyes jelenséget, amiről versek, dalok is szólnak: „csak a szépre emlékezem”.

Ha csoportosítani akarjuk ezeket az embereket – nevezhetnénk őket akár útitársaknak is – akkor a következő kategóriákat tudjuk számukra kialakítani: szakmai életút, magánélet és lakókörnyezet.

Gebhardt Irén szakmai életútjának meghatározó szereplői

Gebhardt Irén a tanítói pályát választotta élethivatásnak. Ha van foglalkozás, ahol számitanak a példaképek, akkor a tanítói foglalkozás minden kétséget kizáróan ilyen. Irén

már a zárdában, illetve az internátusban is találkozott életpályáját meghatározó példaképekkel. M. Ilona osztályfőnöknőtől azt tanulhatta meg, hogy „*milyen legyen az a pedagógus, aki példát kell, hogy mutasson a rábízottaknak.*” (Napló, 1984, p.7). M. Philoména mint a „*jóság és kedvesség megtestesítőjeként*” jelenik meg a naplóban, míg a nagyon öreg M. Ignácia a „*pontos, szép munkára*” tanította növendékeit. A tornateremben testgyakorlást tanító M. Aquinátától a mozgás szeretetét kapták, míg az internátusban felügyelő M. Torériától, aki a „*tanulási idő alatt fel-alá sétálgatva olvasgatta a breviáriumot, és közben ránk-ránk mosolygott, és csendre intett bennünket*” a fegyelmezett munkavégzés derűjét sajátíthatták el a növendékek (Napló, 1984, p. 4). Kétség sem férhet ahhoz, hogy mind az öten jelentős szerepet játszottak az ifjú tanítónőjelölt jellemének a formálásában – erre utalnak azok a naplóban lejegyzett epizódok, amelyekben a tőlük „*ellessett*” tulajdonságokra, a „*jó-tett helyében jót várj*” (Napló, 1984, p. 87) elvére hagyatkozva viszonyult az aktuális környezetéhez.

A mai pedagógustársadalom derékhadában félelemmel vegyes távolságtartással él a tanfelügyelők emlékezete. Gebhardt Irén pályáját olyan szaktekintély alakította és terelte pozitív irányba, akiről Pécssett azóta utcát neveztek el: Dr. Berze Nagy János. A nagy tudású, sokak által rettegett „királyi tanfelügyelő úr” a rendelkezésére bocsátott szekér fonnott kosaras ülésén rendületlenül járta a körzetébe tartozó népiskolákat, és már Bostán felfigyelt a fiatal tanítónő tudására és az oktatás iránti szenvedélyre, amellyel az osztatlan iskolában tanított és nevelt. A napló tanfelügyelői látogatást felidéző bejegyzése szerint a következőképpen értékelte a fiatal tanítónőt első bostai látogatását követően: „*A tanítónő munkájáért elismerésemet fejezem ki.*” (Napló, 1984, p. 28). Hogy mekkora súlya volt egy ilyen dicsőretnek? Felbecsülhetetlen. Alig telt el egy év, és pályakezdő bostai tanítónőt a királyi tanfelügyelő mindenütt hangoztatott elismerő szavai nyomán bemutató tanításra hívták Pécsre (Napló, 1984, p. 31). Arról, hogy nevezett tanítónő rászolgált az elismerésre, mi sem tanúskodik jobban, mint egy 1982-es epizód, amikor „*egy szigetvári nyugdíjas kirándulás során az egyik nyugdíjas társam kedves mosollyal megszólított: Nem te vagy a Gebhardt Irénke? Csak azért kérdezem, mert amikor a Belvárosi Általános Iskolában az eget tanítottad, a IV. és V. éves képzősök között, akiket Mater Valéria küldött, hogy meghallgassák az előadásodat, én is ott voltam. Még ma is megvannak a jegyzeteim.*” (Napló, 1984, p. 34). Gebhardt Irén büszke volt arra, hogy Berze Nagy János nagyra becsülte. Ezt a családtagjaival is megosztotta, amire a fia, Koltai Dénes így emlékezett vissza: „*Anyámat Berze Nagy János, az ismert néprajzos – aki a Királyi Tanfelügyelőség vezetője is volt – különösen nagyra értékelte.*” (Koltai, 2009)

Családtagok

A család majdnem olyan meghatározó tud lenni az emberi életpálya alakulásában, mint bármelyik példakép. Erre a naplóban az első példa a nagyapa, aki nem engedte, hogy unokája gyermekorvos legyen, és ő volt az is, aki a tanítói hivatás felé terelte az elbizonytalanodott fiatal leányt. Irén pályafutása szempontjából hasonlóképpen nagy horderejű változások elindítója volt a férj, az ugyancsak tanító Koltai Ferenc. „*Két homlokegyenesen eltérő származás és kultúra, és ugyanaz a szakma... Mindketten nagyszerűen tanítottak*”, írja

a gyermek, Koltai Dénes (Koltai, 2009). A férj volt az, aki miatt Bostáról Garéba, Garéból Somogyba és Somogyból Pécsre költöztek, közben kölcsönösen segítve, támogatva egymást személyes és szakmai életükben egyaránt. A gyerekek mit sem sejtve formálták édesanyjuk jellemét. A folytonos örömforrást jelentő kis Jutka, aki két falu kedvence lett. Miklós, akinek csak pár hónap adatott meg a földi létből, Péter, akit édesanyja második elemiben tanított, és végül a legfiatalabb, Dénes, aki Péter bátyja szerint azért született meg, mert *„anya megfogadta, ha a háborút a családban mindenki túléli, még egy gyereket szül.”* (Koltai, 2009). És hogy a vérségi köteléken túl mi a közös a három életben maradt gyermekben? Szüleik nyomdokaiba lépve mindhárman pedagógusok lettek. Ennél szebb örökséget kevés tanító hagyott maga után.

A lakókörnyezet szereplői

Nem lehet említés nélkül hagyni azokat a személyeket, akik a népiskolai tanító közvetlen környezetét alkották: a kisdíákokat, akiket – naplójában név szerint megörökítve – élete végéig megőrzött emlékezetében. Erről tanúskodik az a több tucatnyi osztálynévsor, ami a 38 éves pályafutás eredményeként a naplóba bekerült.

„Amilyen az adjon Isten, olyan a fogadj Isten” (Napló, 1984, p. 87). Gebhardt Irén ezzel az ismert szólással kezdi naplójában azt a szakaszt, amelyben bostai, illetve garéi fogadtatásáról ír. Név szerint emlékezik meg a település lakóiról, akik oly gyorsan elfogadták és segítették, köztük iskolagondnokokról, kocsisokról, a csupasz iskolaudvart virággal megtöltő parasztasszonyokról, az iskola falait havonta átmeszelő szülőkről, az új otthon melegéről napokon át gondoskodó szomszédokról, koldusokról, sírásókról, leányegyesületi tagokról, színdarabok szereplőiről és sorolhatnánk tovább.

És természetesen ott voltak azok is, akikről csak keserű szavakkal tudott megemlékezni a naplójában. Az egyházmegyei fő-tanfelügyelő, Komócsi István, akinél a második gyermeke születésére várva, meggyengült egészségére hivatkozva hiába kérvényezte, hogy ne neki kelljen Garéból Bostára átjárnia, hanem inkább a férjének kelljen megtennie a napi kétszer 5 kilométeres utat. A következő választ kapta: *„Belátom, hogy kérelme indokolt és emberi szempontból méltányos, de sajnos nincs rá paragrafus. Nem engedélyezem.”* És emberség meg irgalom sem volt, írja Gebhardt Irén. *„Engem megmentettek, de Miklósám ott nyugszik a garéi temetőben.”* (Napló, 1984, p. 57). A történet, és annak személyiséget formáló hatása kicsit másképpen, de a családi legendárumban is él: a zárdában nevelkedett, az őt tanító apácákat példaképnek tekintő egykori zárdanövendék *„... hetven éves koráig nem járt templomba. Az Istennel semmi baja nem volt, de a papokról... meghatározta a véleményét az a bánásmód, amely Miklós bátyám halálához vezetett.”* (Koltai, 2009)

Események

Az emberélet emlékezetes eseményei – mint az már eddig is kiderült – elválaszthatatlanok azoktól a helyektől és személyektől, amelyek meghatározó háttérrel adnak az egyén életéhez, így a legtöbbről, értelemszerűen, esett már szó a dolgozatban. Érdeemes azonban

kiemelni Gebhardt Irén viszonyulását a tanítói lét mindennapos velejáráihoz is: olyan fontosnak tartotta őket, hogy bizonyos pályaszakaszok lezárásánál leltárt – „zárszámadást” – vagy legalább feljegyzést készített róluk a naplójában (Napló, 1984, p.79, p. 88).

Pedagóguspályája első szakaszának a végéhez érve, amikor első álláshelyétől, a bostai iskolától vett búcsút, többek között a következő dolgokat vette bele a „zárszámadáshoz” készített leltárba (Napló, 1984, p. 79):

- 1931: képesítővizsga jeles oklevéllel. Száma: 9. Iktatószáma: 77/1931.
- 1931-32: Különtanítványok felkészítése különféle vizsgákra.
- 1932-1933: Ideiglenes kisegítő-helyettesi állás fizetés nélkül Bostán, majd háromévi segédtanítói működés után véglegesítés.
- Házitanítói működés, amelyről bizonyítványt is kapott.
- Szabadszentkirályi nyári napközi.
- Dr. Berze Nagy János látogatása 1934. április 17-én és az iskolalátogatási jegyzőkönyv 5. oldalán írt vélemény: „A tanítónő buzgóságáért elismerésemet fejezem ki.”
- A Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottság elismerése 1936. április 9-i keltezéssel.
- Működési bizonyítvány 1939. március 22-i keltezéssel, Németh Pál esperes, isk. sz. (iskolaszék) elnök aláírásával.
- Újbóli eskütétel a somogybányatelepi népiskolánál elnyert újbóli alkalmazás alkalmával 1943. október 5-én.

A pályáján történelmi fordulóponthoz érkező Gebhardt Irén és pedagógustársai számára 1948 ősze nemcsak egy új tanév kezdetét jelentette, hanem egy új, addig ismeretlen korszakét is, hiszen ez volt az iskolák államosítását követő első tanév. *„Meggzúntették a polg. isk. I. osztályát, és az addig 8 osztályos gimnáziumok I. osztályát is, majd a következő években fokozatosan a II., III. és IV. osztályt is. 1948-49-re kialakult a 8 osztályos új iskola-típus”,* amelyben Gebhardt Irén, alsó tagozatos tanítónőként, a *„kis II. osztályosokat”* kapta meg. *„Örömmel vállaltam ezt a kis tanulócsoportot (45 fő volt a létszám!), annál is inkább, mivel Péterkém is ebbe az osztályba járt.”* (Napló, 1984, p. 147). Ez a naplóbejegyzés azon túl, hogy az elhivatott tanítói attitűd beszédes megnyilvánulása, kitűnő példa arra is, hogy az eseményeknek helyszínt adó helyben miként jelenik meg egy életút formálása szempontjából fontos személy.

Arról, hogy pedagóguspályája lezárása után több évtizeddel hogyan jelennek meg Gebhardt Irén emlékezetében a néptanítói korszak bányásztelepüléseken töltött évei, és az életútban miként fonódik össze a helyek, személyek, események hármasa, egy 1984-re vonatkozó bejegyzés tanúskodik. *„Az első vállalati iskolát a DGT 1856-ban alapította, első tanítója a morva származású Trefil János volt. Fennállásnak 100 éves évfordulóját ünnepelték 1956-ban. Erre minden pedagógust meghívtak, akik a bányatelepi iskolában tanítottak... Még most is elmegyek néha Pécsbányatelepre. Ahogy az utcákon végigsétálok, sok szép emlék jut az eszembe, és elszomorodom, mert a régi munkahelyünkön, a Felső iskolában már nem folyik tanítás... A szobámban van egy régi bányászlámpa. Ha rápillantok, szinte a fü-*

lemben cseng a „Szerencse fel, szerencse le” kezdetű himnusz szép dallama, amit olyan sokszor hallottam az életben. Tíz éven át bányászok gyermekei voltak a tanítványaim”. (Napló, 1984, pp. 166-167)

Gebhardt Irén nyugdíjazását követően az események felidézésekor az osztálytalálkozók kerülnek előtérbe. Gebhardt Irént meglepéssel tölti el mindaz, amit ezeken a találkozókön tapasztal. „Nagyon boldog vagyok, hogy most is köztük lehetek... Van köztük mérnök, egyetemi docens, igazgató, vezető óvónő, konyhai dolgozó, bányász, iparos, földműves... Nagyon sok szép emlék fűz össze bennünket. Legkedvesebb elfoglaltságom ezeknek az összegyűjtése, leírása... ez az, ami egy tanító néni élete alkonyát beragyogja... Érdemes volt élni! Ha újra kezdhethném, akkor sem lenne másként.” (Napló, 1984, pp. 171-172)

Összegzés

Ahhoz, hogy valaki jó, társadalmilag helyesen cselekvő, stabil személyiségként élhesse meg az életét, koherens, önmaga számára is elfogadható élettörténettel kell rendelkeznie (Linde, 1993). A legtöbb ember esetében a hivatás adja ennek a gerincét, és ez alól Gebhardt Irén sem kivétel. A tanulmány bevezetőjében ígéretet tettem arra, hogy a naplóban összegzett életpálya alapján azonosítom és összevetem az adott kor valóságával azokat a mérföldköveket, amelyek a narrátor, Gebhardt Irén személyiségét formálták vagy valamilyen módon hozzájárultak emberi és szakmai fejlődéséhez. Mint bebizonyosodott, ezek a mérföldkövek – helyek, emberek, események – szorosan összefonódnak egymással, szinte lehetetlen rájuk külön-külön koncentrálni.

A kutatási kérdések kapcsán kirajzolódó válaszok a hozzájuk kapcsolódó naplórészletekkel együtt olyan életutat vetítettek elénk, amely személyes közelségbe hozza az olvasóhoz a megidézett korok iskoláját és azt az iskolafenntartói és pedagógusi attitűdöt, amely a megidézett korok társadalmát nemcsak a napló, hanem az objektív források szerint is jellemezte.

Tanítónak lenni a két világháború közötti Magyarországon, az osztatlan tantermek bonyolult világában nem lehetett könnyű: hatalmas felelősséggel járt, különösen akkor, ha nemcsak a társadalom, hanem a saját elvárásainak, a példaképektől tanultaknak is meg akart felelni valaki. Ezzel együtt bebizonyosodott, hogy a narratív visszaemlékezésnél semmi sem tudja jobban megragadni a megélt időt (Bruner, 2004, p. 692).

Irodalomjegyzék

1868. évi XXXVIII. tc. „a népiskolai közoktatás tárgyában”. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800038.TV>
1940. évi XX. tc. „az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról”. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94800033.TV>
1948. évi XXXIII. törvénycikk a nem állami iskolák államosításáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94800033.TV>
- Bernics, F. (1985) A megye közoktatásának fejlődése 1950-től napjainkig. In Antal Gy. & Sándor L. (szerk.), *Változó Baranya. Tanulmányok a megye történetéből 1945-1985* (pp. 371-390). MSZMP Baranya megyei Bizottsága Oktatási Igazgatósága.
- Brine, J. (2010). “I lived down the road from you”. Exploring power and identity, then and now. In A.-M. Bathmaker & P. Harnett (Eds.), *Exploring learning, identity and power through life history and narrative research* (pp. 130-143). Routledge.

- Bruner, J. (2004). Life as narrative. *Social Research*, 71(3), 691–710. [HTTP://dx.doi.org/10.1080/00141840600902695](http://dx.doi.org/10.1080/00141840600902695)
- Glatz, F. (1990). Konzervatív reform – kultúrpolitika. Gróf Klebelsberg Kunó konzervatív reformeszméi. In *Tudomány, kultúra, politika – Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917-1932)* (pp. 5-26). Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Glatz Ferenc. Európa Könyvkiadó.
- Gusdorf, G. (1980). Conditions and Limits of Autobiography. In James Olney (Ed.), *Autobiography: Essays Theoretical and Critical* (pp. 28-48). Princeton University Press.
- Hámori, I., & Vókó, J. (2006). *Pécs-Somogy története*. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány.
- Horsdal, M. (2012). *Telling lives*. Routledge.
- Huszár, Z. (2009). A Dunagőzhajózási Társaság elemi iskolái a pécsi bányavidéken (1868-1938/1944). *Mediterrán Világ*, 11, 95-124.
- Huszár, Z. (2022). A DGT iskolafenntartói tevékenysége a pécsi bányavidéken (1868-1944). In Pusztafalvi, H., Takács, Zs. M. (szerk.), *Útitársak: Tanulmánykötet Kéri Katalin tiszteletére* (pp. 204-235). Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Területi Bizottsága.
- Klebelsberg, K. (1926). A nyolcosztályos népiskola. In *Tudomány, kultúra, politika – Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917-1932)* (pp. 264-287). Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Glatz Ferenc. Európa Könyvkiadó.
- Koltai Ferencné Gebhardt, I. (1984). *Oklevéltől az aranydiplomáig - Pedagóguspályám emlékei*. Kézirat.
- Koltai, D. (2009). *Előszó Gebhardt Irén naplójához*. Kézirat.
- Krisztián, B. (2009). *Iskolák és tanítók Baranyában*. Kézirat.
- Larsen-Freeman, D. (1997). Chaos/complexity science and second language acquisition. *Applied Linguistics*, 18(2), 141–165.
- Linde, C. (1993). *Life stories. The creation of coherence*. Oxford University Press.
- Loveless, A. (2012). Body and soul. In I. F. Goodson, A. Loveless, & D. Stephens (Eds.), *Explorations in narrative research* (pp. 106–121). Sense Publishers.
- Mészáros, I., Németh, A., & Pukánszky, B. (2003). *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó.
- Ormos, M. (1998). *Magyarország a két világháború korában 1914-1945*. Csokonai Kiadó.
- Sugrue, C. (2012). The personal in the professional lives of school leaders. In I. F. Goodson, A. M. Loveless, & D. Stephens (Eds.), *Explorations in narrative research* (pp. 90–105). Sense Publishers.
- Wheatley, M. J. E. D. (1993). Chaos and complexity: What can science teach? *OD Practitioner, Fall*, 1–10.

Levéltári források:

- MNL OL Z 271 84. cs. 155. t. Fejes Károly ker. tanfelügyelő 1939. május 26-án kelt, 23/1939. sz. levele a mecsekszabolcsi „Főtisztelendő Plébánia Hivatalhoz”.
- MNL OL Z 271 84. cs. 155. t. Koltai Ferenc I. somogybányatelepi székesegyházi uradalmi tanító 1942. június 18-án kelt, 379/1942. sz. levele az Iskolagondnoksághoz.
- MNL OL Z 271 84. cs. 155. t. Dr. Taksonyi János plébános, iskolagondnokság elnöke által készített jegyzék szabolcsbányatelepi urad. rk. iskola részére beszerzendő bútorzatról, legszükségesebb felszerelési tárgyakkal és nyomtatványokról. 1941. július 12.
- MNL OL Z 1481 60. cs. 70. t. 16667/é. jelentés a VII. osztály megnyitásának akadályáról.
- MNL OL Z 1481 60. cs. 70. t. 51/1939. sz. költségvetés.
- MNL OL Z 1481 61. cs. 71. t. Összesített kimutatás a társulati elemi népiskolák 1941/42. tanévi beíratási eredményéről.
- MNL OL Z 1481 61. cs. 71. t. Kerekesné Garányi Etel napköziotthon vezető 1940. júl. 31-én, ill. 1941. júl. 30-án kelt levele a Bányaigazgatósághoz.
- MNL OL Z 1481 62. cs. 74. t. Magyar Dezső kir. s. tanfelügyelő 3086/1934. sz. levele Borsy Jenőhöz.
- MNL OL Z 1481 62. cs. 72. t. Anzahl der Wohnräume der Herrn Lehrer, 1915. február 8.